

УДК (477.43/.44) 35.078.

Анатолій Скрипник

ПОДІЛЬСЬКИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ГУБЕРНАТОР О.О.ЕЙЛЕР

(1901 – 1911 рр.)

Сучасний інтерес українських істориків до створення, діяльності та еволюції органів управління і влади Російської імперії на теренах України кінця XVIII – початку XX ст. спрямований на вивчення аспектів, що були поза увагою в період радянської доби. Проблема функціонування губернатора та місцевого адміністративного апарату, його удосконалення, місце та роль у проведенні реформ, формуванні нових інститутів влади – складна і багатогранна. Саме на цьому акцентує увагу в даному дослідженні автор.

На реальний високий статус губернатора в Російській імперії багато в чому впливали особливості губернії, її традиції, розстановка сил політичних угруповань, активність місцевих органів самоврядування, суспільно-політичні настрої громадян, загальний культурний рівень населення, його соціальний склад тощо. До переліченого потрібно додати суб'єктивні чинники, які протягом великого часу ігнорувалися дослідниками при вивченні діяльності місцевої влади. Однак, особливості кар'єри, політичні погляди, особисті якості «господаря губернії», безумовно, позначалися на розумінні ним урядової політики та методів її впровадження. Крім того, деякі губернатори виступали активними творцями цієї урядової політики, використовуючи свою ініціативу, пропонували проекти перетворень місцевого управління. Тому в кожному регіоні існували свої традиції, які мали вплив на губернаторські призначення, що зумовлювало характерні риси губернаторського корпусу, притаманні кожній губернії. Головною метою вивчення діяльності подільських губернаторів є створення на основі істо-

ричних документів правдивої картини щодо окремих осіб, які обіймали цю посаду. Наше завдання полягає в тому, щоб, уникаючи однозначних упереджених оцінок («поганий» – «добрий»), шляхом історичного дослідження скласти об'єктивний портрет окремо взятої особи.

Дослідження інституту губернаторства в Російській імперії було започатковано ще у XIX ст. У 1864 р. з'явилися праці І.Андрієвського¹ та О.Лохвицького², що торкалися проблематики діяльності місцевих органів управління. Досліджувалися та аналізувалися посадові функції губернаторів, функціонування державних і земських установ, вплив реформ 60-х рр. XIX ст. на систему управління губерніями. Ще одним питанням, на якому зосередились дослідники того часу, було з'ясування статусу губернаторської посади в Російській імперії. Ряд фахівців – Ф.Мартенс³, М.Лазаревський⁴, Блінов⁵ та інші, вивчаючи численні державні закони, намагалися прийти до певного сталого визначення, що спричинило історико-правові дискусії.

Погляд на губернаторів як на «сатрапів» та сліпих виконавців волі самодержця, який панував протягом радянської доби, представлений працями істориків радянського часу – П.А.Зайончковського⁶, Н.П.Єрошкіна⁷, та ін. Розглядаючи або торкаючись питання адміністративного устрою та управління з марксистсько-ленінських позицій, вони піддавали критиці всю державну систему Російської імперії, робили акценти на бюрократизмі, неефективності та антинародності царського режиму, засуджували внутрішню політику уряду.

На даний момент дослідження діяльності губернаторів далекі від завершення. Сучасна українська історіографія представлена, насамперед, працями В.С.Шандри. У них охарактеризовано діяльність генерал-губернаторів Правобережжя, дано оцінку чинників розвитку губерній та їх місця й ролі в імперії. Визначаючи політику центральних органів влади в регіоні, ці чиновники забезпечували взаємозв'язок місцевих (губернських) та вищих державних установ⁸. С.Величенко у своїй статті⁹ робить спроби аналізу методології та нової інтерпретації губернской вла-

ди. Автор намагається довести, що могутність та всесильність влади на місцях не була настільки вражаючою, як здається. Одним із важливих напрямків діяльності самодержавства в Правобережній Україні була національна політика. Її основні принципи, методи та форми відображено в роботі М.Г.Щербак та Н.О.Щербак¹⁰. Насамперед відображено зусилля насильницької русифікації та намагання знищити національні відмінності та особливості.

Використовуючи архівні матеріали, деякі дослідники спробували дати оцінку історичним персоналіям. О.Ярмиш у своїй книзі¹¹ називає О.Ейлера «відносно тихим адміністратором» у порівнянні з іншими українськими губернаторами. Використовуючи звіти за 1906 і 1907 рр., автор дає негативну оцінку його діяльності.

Заслуговує уваги оцінка Ейлера його сучасниками. В.Приходько у своїй книзі спогадів описує події 17 жовтня 1905 р. у Кам'янці¹². Католицький священник П.Маньковський згадує декілька цікавих зустрічей з О.Ейлером, подає його бачення російської політики на Поділлі та ставлення до діяльності подільської дієцезії на початку ХХ ст¹³.

Будь-яка діяльність посадовців високого рангу не сприймається однозначно. Найчастіше побутують кілька точок зору на проблему взагалі, чи на людину, як історичну особу, зокрема. Постать подільського губернатора О.Ейлера як адміністратора викликає різні оцінки в істориків. У першу чергу критиці піддається його діяльність у період першої російської революції 1905–1907 рр. Вважається, що саме він був організатором придушення селянських виступів, натхненником жорстоких заходів влади на Поділлі.

Ким же він був насправді: типовим представником російського чиновництва чи лібералом, який усвідомлював необхідність широкомасштабних державних реформ в Росії? Якої оцінки заслуговує його перебування на посаді подільського губернатора?

Відповіді на ці запитання можуть дати історичні матеріали,

які зберігаються в державних архівах. Їх досить представницьке число дозволяє проаналізувати методи та засоби, за допомогою яких О.Ейлер здійснював керівництво Подільською губернією. «Всепооданейшие» річні звіти царю та генерал-губернатору, накази та розпорядження місцевим державним установам, губернській поліції, органам міського самоврядування, рапорти повітових справників тощо. Частина матеріалів містилася у колишньому Кам'янець-Подільському міському державному архіві (далі – К-ПМДА) фонди 227 (Губернське правління) та 228 (Канцелярія подільського цивільного губернатора).

У ХХ ст. Подільська губернія вступала з новим губернатором. 14 лютого 1901 р. виконуючим обов'язки подільського цивільного губернатора був призначений статський радник – Олександр Олександрович Ейлер. Він очолював Подільську губернію протягом десяти наступних років, що для такої посади є досить великим терміном. На час його губернаторства випали всі ті важливі події, що відбувались в Російській імперії на початку ХХ ст. Під його керівництвом адміністративна влада в умовах розвитку капіталістичних відносин, наростаючих земельних конфліктів селянства та поміщиків, виникнення політичних партій та рухів, революційних виступів, загального невдоволення широких мас політикою царизму, намагалася зберегти та зміцнити всіма доступними способами підвалини Російської імперії на Поділлі.

Народився Олександр Ейлер 24 січня 1855 р. в Петербурзі в дворянській родині. Батьки були людьми далеко не бідними. У спадок Ейлер отримав два родових маєтки: у Волоколамському повіті Московської губернії, інший – в Тульській губернії. У серпні 1876 р. він був зарахований до Московського університету, де «за дуже хорошої поведінки» закінчив юридичний факультет. За рішенням університетської ради від 2 липня 1880 р. отримав ступінь кандидата права. Разом з отриманням диплома, в цей день у його житті відбулася ще одна важлива подія. Він одружується з донькою генерал-лейтенанта князя Миколи Сергійовича Оболенського, княжною Софією Миколаївною¹⁴.

Після закінчення університету молодий юрист вирішив оселитися у своєму маєтку у Волоколамському повіті, де з 1881 р. розпочав власну кар'єру державного чиновника. 18 січня 1881 р. дворянами повіту він був обраний на три роки депутатом в комісію для складання продовження дворянських родовідних книг. Пізніше, як юриста за фахом, Ейлера обрали почесним мировим суддею Волоколамського судового округу. Просування службовими східцями великою мірою завдяки своїй професійності, освіченості та вмінню знаходити спільну мову з людьми, йшло досить успішно. З вересня 1883 р. Ейлер служить у земських установах; він посідав посаду голови земської управи два терміни (1883 – 1889 рр.). Протягом цього часу він набув великого адміністративного та господарського досвіду роботи у земських установах, що відіграло важливу роль в його подальшій кар'єрі. Одночасно Ейлер був депутатом дворянського зібрання (1881 – 1887 рр.), надалі обіймав посаду мирового судді. 22 лютого 1886 р. волоколамське дворянство вибрало його своїм повітовим предводителем. 1893-й р. видався для Олександра Олександровича теж досить успішним: за рішенням волоколамської міської думи та повітового дворянства він став почесним громадянином міста Волоколамська, а з 9 грудня – камер-юнкером імператорського двору.

З цього часу почалася його служба на вищих адміністративних посадах. Наказом міністра внутрішніх справ у травні 1894 р. його призначено віце-губернатором Новгородської губернії. Прослуживши «належних» п'ять років в одній з великоросійських губерній, згідно з рішенням царя та міністра внутрішніх справ здібний чиновник був призначений на посаду губернатора в Південно-Західний край, у прикордонну та складну за етно-соціальним складом Подільську губернію. Виникла потреба в професійному, освіченому адміністраторі, який вмів та послідовно впроваджував би великоросійську політику за допомогою насамперед цивільної системи управління, не використовуючи без зайвої потреби силових методів. В Петербурзі визрівали плани запровадження в Правобережній

Україні земських установ, а О.Ейлер мав великий досвід роботи в земствах.

9 лютого 1901 р. склав свої повноваження подільського губернатора М.К.Сем'якін, а 14 лютого указом Сенату, О.О.Ейлер був призначений виконуючим обов'язки подільського губернатора зі збереженням придворного звання. Згідно закону про призначення на посаду губернатора, кандидат отримував особисте доручення від міністра внутрішніх справ на огляд основних установ губернії: губернського правління, міської й повітових поліцій, казенної палати та ін. Вважалось, що тільки після цих оглядин та своєрідної «акліматизації» кандидату надавалось звання виконуючого обов'язки губернатора, а через певний термін часу (близько року – А.С.) його затверджував на цій посаді особисто цар. На той час Ейлер був представником освіченого та професійного прошарку вищих керівників імперії, ймовірно користувався повагою та прихильністю царя. Чим же інакше можна пояснити те, що під час виконання обов'язків губернатора на нього продовжували «падати» нагороди та підвищення в чинах. Черговим указом царя Ейлеру було пожалуване звання камергера. Міністерство внутрішніх справ у квітні 1902 р., просто, очевидно, було змушене присвоїти черговий чин – дійсного статського радника – фактично затверженому новому подільському губернатору. 13 травня 1902 р. О.О.Ейлер був остаточно призначений на посаді подільського цивільного губернатора.

Головні якості кожного адміністративного посадовця найкраще проявляються в умовах дестабілізації ситуації, коли доводиться приймати рішення, що тягнуть за собою особисту відповідальність за наслідки. Приблизно у таких умовах опинився О.Ейлер на посаді подільського цивільного губернатора протягом 1905 – 1907 рр. Основною проблемою, яка постала перед ним, були селянські виступи. Слід згадати, що за своєю економічною спеціалізацією на той час Подільська губернія мала яскраво виражений аграрний характер. Переважну більшість населення складало селянство.

Про сам характер селянських виступів в губернії та заходи,

що були вжиті владою для їх припинення, О.О.Ейлер докладно оповів у одній з своїх перших доповідних записок, датованій 4 травня 1905 р. за № 999, міністру внутрішніх справ. Він пише: «Наприкінці березня майже одночасно у багатьох селах Кам'янецького, Проскурівського та Ушицького повітів відбулися селянські заворушення, які проявлялись у тому, що селяни зібравшись у юрбу, відправляються в економію, де висувають поміщику або економу вимогу про підвищення заробітної плати ... своїх односельчан-робітників вони забирають додому, а робітників найманих з інших місць виганяють інколи силою або за допомогою погроз». Далі подана особиста думка О.Ейлера щодо причин цих виступів: «На основі цих даних дійшов висновку, що поштовх для цього руху було дано зовні, шляхом поширення прокламацій, читання селянами газетних листків і бесідами з різними непевними особами... Прокламації потрапили на сприятливий ґрунт у зв'язку зі слабким у минулому (1904 р. – А.С.) врожаєм, який викликав нестачу хліба для прогодування й фуражу для худоби»¹⁵.

З метою якнайшвидшого заспокоєння селян губернатор негайно розіслав у повіті мирових посередників та чиновників із губернського по селянських справах присутствія з цілим набором документів: копіями урядових постанов, рескриптом царя від 30 березня 1905 р. та особистим зверненням генерал-губернатора В.Сухомлінова до селян, а окремий додаток – до великодільного примірника «Сельського Вестника» мав остаточно умиротворити і припинити виступи. Віру селян у владу на той час ще не було підірвано, вони висували суто економічні вимоги, тому «...завдяки всім цим заходам виступи поступово затихли і селяни заспокоїлись». О.Ейлер із задоволенням зазначив, що ніде не зафіксовано випадків грабежу, крадіжок чи розбою; селяни сприймали представників влади з довірою та повагою.

На його думку, глобальні причини виступів приховуються в багаторічних «...ненормальних економічних та аграрних відносинах між землевласниками та селянами, поглибленими грабіжницькими орендами маєтків євреями»¹⁶. Як юрист за осві-

тою, він звернув увагу на відсутність законодавчої бази щодо попередження і припинення різноманітних селянських заворушень в адміністративному порядку. Місцеві чиновники звикли на всі випадки життя мати інструкції, циркуляри та розпорядження, а в «Уложениях о наказаниях» подібний злочин не був передбачений. Карні статті або зовсім не підходили, або частково, що не влаштовувало подільського губернатора. В підсумку згаданої доповідної записки О.Ейлер зробив ще один висновок «...селяни змушені були висунути свої вимоги, а прийнятими заходами можна досягнути тільки тимчасового заспокоєння, а для корінного вирішення питання необхідно впливати на причини явища»¹⁷.

Аналізуючи події, як адміністратор та юрист, він чудово розумів: поки в Петербурзі вирішать, що робити, ситуація може значно загостритися. Тоді Ейлер звернувся особисто до селян. Для них він написав «Объявление от подольскаго губернатора», в якому давав власну оцінку їх діям. Намагаючись бути об'єктивним, він зазначав: «Ви можете не ходити на роботу, за це вас ніхто не має права кривдити, а в разі здійснення вами самоуправства закон вас покарає». В такому випадку О.Ейлер обіцяв підбурювачів і ватажків віддавати до суду чи вислати в примусовому порядку у віддалені губернії. «... а тих, які не будуть підкорялись, передавайте представнику влади. Вони призначені царем захищати ваші інтереси та добробут», – йшлося наприкінці звернення¹⁸.

Місцева влада вдалася до аналізу причин селянських виступів, прекрасно розуміючи, що вони можуть спалахнути в будь-якому повіті губернії з новою силою. Всі головні думки і враження відбилися в одному зі звітів подільського губернатора від 13 травня 1905 р. на ім'я генерал-губернатора І.Клейгеля. Він пише: «...треба відзначити, що розслідування всіх безпорядків, які відбулися до цього часу в губернії та мої особисті розмови з селянами, навели мене на думку, що вони не відчують ворожнечі до землевласників. Більшість заворушень та злочинів сталася через надмірну жорстокість місцевої влади й

солдат...»¹⁹. Зворушення продовжувались і надалі, але без особливої гостроти і поширення, головним чином у центральних і східних повітах Подільської губернії.

В черговому звіті від 19 червня 1905 р. № 4315 подільський губернатор доповідав: «Спостерігається бажання домогтися підвищення заробітної платні за допомогою страйків, насилля по відношенню до тих робітників, що не підкоряються загальним рішенням. Але за ці межі страйкарі переходили дуже рідко»²⁰. В документі зазначено, що згідно характеру виступів вживались й адекватні заходи: діяли шляхом примирення, схилили конфліктуючі сторони за допомогою взаємних поступок до згоди. На місця безпорядків були направлені мирові посередники, головуючі з'їздів мирових посередників та члени губернського по селянських справах присутствія. І тільки там, де згадані заходи не давали бажаного результату, використовувалась військова сила без застосування зброї, проведені арешти за статтею 21 «Положення про посилену охорону».

На листопад 1905 р. губернатор склав спеціальну «Інструкцію поліційним чинам і мировим посередникам для боротьби з революційним рухом від начальника губернії». У вступі подана коротка загальна характеристика політичного стану губернії: «Зважаючи на неспокійний час, виникнення безпорядків та явних посягань на приватну власність, потрібно виробити позицію влади щодо цих подій». Далі йшли рекомендації чиновникам як діяти в тій чи іншій ситуації²¹.

Простежується намагання губернатора по можливості спокійно врегулювати чимало конфліктів. Повертаючи проскурівському справнику надіслані ним на затвердження «Правила взаємних відносин хазяїв і прикажчиків торговельних і промислових підприємств м. Проскурова», О.Ейлер повідомив йому про те, що згідно з законом «...не дано право безпосередньо затверджувати і видавати подібні правила», але в разі розгляду і ухвалення їх міською управою з його боку перешкод щодо затвердження не буде. В разі відмови думи, – повідомляв губернатор, – правила ці можуть мати обов'язкову силу шляхом укладення

нотаріальної угоди чи договору між хазяями та прикажчиками». І знову проявило себе юридичне бачення проблеми, чим губернатор виявив найвищу доброчинність. Не його вина в тому, що бажання врегулювати конфлікти наштовхувалися на неприкриті й нестримувані прагнення власників підприємств залишити все так як було. А маленькі поступки робітникам були наслідком їх остраху перед подіями, але аж ніяк не свідомості.

17 листопада 1905 р. відбулося чергове засідання «Подільського товариства сільського господарства». Про його неординарність було повідомлено тільки декільком членам. Більшість була дещо здивована присутністю губернатора, віце-губернатора та губерньського предводителя дворянства. Взявши слово, О.Ейлер у своїй промові вдався до аналізу політичної ситуації у країні: «Перехідна епоха, яку переживає держава, погано відбивається на адміністрації краю і безпеці його мешканців. В нашій і сусідніх губерніях місцеві представники влади втратили всяку енергію; укази царя про дарування широких свобод населенню застали їх зовсім не підготовленими до реформ. Не отримавши точних пояснень щодо нововведень і як скоригувати свої обов'язки відповідно до останніх указів та маніфестів, органи адміністрації чекають нових інструкцій, а всі впевнені, що за останній час влада залишилась без будь-яких засобів охорони порядку в країні. ... доки нововведення не будуть застосовані на практиці, теперішня влада, зобов'язана діяти. В іншому разі переможе анархія»²². Губернатор запропонував створити комітет з п'яти «місцевих жителів» з метою сприяння владі «...у встановленні і охороні спокою та порядку».

Ідея насправді мала певний сенс. Усі чудово розуміли, що на місцях виконавчі органи влади без спеціального розпорядження начальства не вживали заходів, спрямованих на припинення страйків та селянських виступів. Новостворений комітет мав на меті при допомозі вибраних на кожен повіт кореспондентів, всіма силами і засобами протидіяти революційній агітації, спираючись на «...численну, законослухняну частину населення». На думку губернатора, таке співробітництво місцевих жителів і

органів влади під його керівництвом може припинити небезпечні революційні зрушення. негайно був вибраний склад комітету: голова – І.С.Шенієвський, члени: К.А.Вейдліх, Д.Н.Чихачов, А.С.Сафонов і граф Д.Ф.Гейден. Основне завдання комітету полягало в тому, щоб шляхом спільного обговорення визначити справжню ситуацію в губернії та накреслити шляхи подолання негативних явищ, збір оперативної й правдивої інформації.

Так само рішуче представник російського самодержавства у краї вирішував питання культурно-просвітницького характеру. Відомий факт досить довгого зволікання губернатором дозволу на відкриття у Кам'янці-Подільському українського товариства «Просвіта» та його філій в інших населених пунктах Подільської губернії. 12 липня 1906 р. правління товариства направило губернаторові клопотання про відкриття бібліотек-читалень під відповідальним завідуванням просвітян у селах Кам'янецького повіту²³. Зважаючи на потенційну небезпеку та незручність для влади самого існування такої організації, губернатор зробив запит жандармському управлінню щодо політичної благонадійності активістів «Просвіти». Начальник Подільського губернського жандармського управління (ГЖУ) дав відповідь: «В ввереном мне управлении никаких неблагонадежных сведений не имеется.» Але губернатор не поспішав із дозволом, використовуючи всі засоби бюрократичної тяганини: порядок «общего движения дел», необхідність перевірки, погодження з вищими інстанціями тощо. І тільки 26 березня 1907 р. «Просвітою» дозвіл було отримано. Саме за час губернаторства Ейлера подільський осередок організації кілька разів, в залежності від політичної ситуації та ставлення властей, припиняв свою роботу.

Зате аналогічні прохання від подільських «патріотичних» чорносотенних організацій, таких як «Союз русского народа», завжди вирішувалися швидко, і як правило, позитивно. Захищаючи їх від свавілля місцевого чиновництва, Ейлер в циркулярі мировим посередникам та повітовим справникам писав: «Я отримав відомості, що в деяких місцях посадові особи пере-

шкоджають селянам об'єднуватися в «Союз русского народа», дозволяючи собі глузувати та знущатися з їх намірів». Він вбачав в цих організаціях додатковий засіб у боротьбі з «безпорядками та смутою». В таких питаннях подільський губернатор виказував себе справжнім представником та охоронцем інтересів царського самодержавства, відкидаючи усі свої ліберальні погляди та переконання²⁴.

14 лютого 1911 р. виповнювалося десять років губернаторства О.О.Ейлера в Подільській губернії. Жоден із губернаторів, починаючи з 1794 р., не перебував на цій посаді такий тривалий час. Міська влада Кам'янця на честь такої дати вирішила вшанувати свого губернатора. У резолюції міської управи йшлося: «Беручи до уваги те, що подільський губернатор О.О.Ейлер за час своєї служби виказав «сердечную отзывчивость» до важливих потреб Кам'янця, надавав допомогу у справі покращення зовнішнього вигляду міста, розвитку освіти, з'єднання міста з мережею залізниць та ін., міська дума одногolosно постановила: в день вступу на посаду губернатора піднести адрес і поздоровити, вибрати його почесним громадянином міста Кам'янця-Подільського, заснувати стипендії імені О.Ейлера в навчальних закладах. ... за час десятирічної служби він виявив «свое простое и сердечное участие» до інтересів міського благоустрою, а у важкий 1905 р. в місті панував відносний спокій завдяки вмілому й мудрому керівництву О.О.Ейлера»²⁵.

Підготовка до ювілею йшла повним ходом. Про це дізналося все місто та сам Ейлер. Губернатор 10 січня 1911 р. надіслав міському голові розпорядження № 184: «На підставі статей 82 та 83 міського положення пропоную вам призупинити до особистого розпорядження виконання постанови міської думи». Дата наближалася, ентузіазм у місцевої влади не згасав, вони були сповнені рішучості здійснити свої плани. О.Ейлер все ж вирішив у чемній формі запобігти цьому. 8 лютого 1911 р. він особисто надіслав листа міському голові К.В.Туровичу, в якому подякував за честь та увагу до себе, і посилаючись на закон, що забороняє вшанування посадових осіб, призупинив виконання

постанови думи. Як найвища посадова особа, губернатор поставив у цій справі крапку. Залишається лише припускати, з яких насправді причин він не дозволив провести урочистості: з міркувань скромності й дотримання букви закону, чи прихованої зверхності та зневаги до своїх підлеглих. Депутати були явно розчаровані, свято не відбулося, а в резолюції думи від № 32 записано, що лист О.Ейлера прийнятий до уваги.

У липні 1911 р. О.О.Ейлер отримав призначення на посаду сенатора та гофмейстера при дворі імператора в Петербурзі, тому був звільнений від обов'язків подільського губернатора.

Керівництву міста був добре знайомий новопризначений губернатор граф Ігнат'єв, який прослужив з Ейлером кілька років. І вже 9 вересня 1911 р. дума звернулася до графа з клопотанням відновити свою постанову щодо відзначення Ейлера. Ігнат'єв був зовсім не проти і до вищих інстанцій пішли необхідні документи на дозвіл. Бюрократи в столиці зуміли надати відповідь майже через рік. Першим справився цар. 17 квітня 1912 р. він дозволив «...надати колишньому подільському губернатору Ейлеру звання почесного громадянина Кам'янця-Подільського». 9 липня 1912 р. подільський губернатор повідомив міського голову про те, що міністерство народної освіти не заперечує щодо введення думою стипендій імені О.Ейлера²⁶. Губернатор Ігнат'єв у листі до міського голови в січні 1913 р. нагадував, що «...згідно обрання О.Ейлера почесним громадянином необхідно доповнити його формулярний список відповідним записом і просив повідомити ці новини самому Олександровичу за адресою: Москва. Мало-Ніколо-Песковський провулок, будинок № 8, Арбат».

Так закінчилася служба О.Ейлера на посаді подільського губернатора. Ця освічена і на той час помірно ліберальна людина залишила свій помітний та неоднозначний слід в історії Поділля. На час губернаторства припали події революції 1905 – 1907 рр., наслідки російсько-японської війни (поранені та звільнені в запас), столипінська земельна реформа. І це все –

за неповних десять років. Вищевикладені документи свідчать про професіоналізм Ейлера, намагання вирішувати конфлікти мирним шляхом, його нетерпимість до недбалого виконання своїх обов'язків чиновниками, прагнення знати справжній стан справ у губернії. Отримавши посаду сенатора, Ейлер перебрався до Петербурга і подальша доля цієї людини потребує додаткового історичного дослідження.

1. Андриевский И.Е. О наместниках, воеводах и губернаторах. – СПб.: Тип. Е.Праца, 1864. – 156 с.
2. Лохвицкий А.В. Губерния, ее земские и правительственные учреждения: В 2 ч. – СПб.: Тип. Бочкарёва, 1864. – Ч. 1. – 227 с.
3. Мартенс Ф.Ф. Русское государственное право. – СПб., 1892. – 657 с.
4. Лазаревский Н.И. Лекции по русскому государственному праву. – СПб.: Тип «Слово», 1910. – Т. 2. – 317 с.
5. Блинов И.А. Губернаторы. Ист.-юрид. очерк. – СПб., 1905. – 138 с.
6. Зайончковский П. А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. – М.: Мысль, 1978. – 317 с.
7. Ерошкин Н.П. Местные государственные учреждения дореформенной России (1800–1860): Уч. пособие. – М., 1985. – 193 с.
8. Шандра В.С. Київське генерал-губернаторство (1832–1914). – К., 1999. – 172 с.
9. Величенко С. Царський уряд в українських губерніях 1800–1914 рр. – всемогутність чи слабкість? // Конф.: Концепція Сх. Європи. – Харків, 1996. – С. 220.
10. Щербак М.Г., Щербак Н.Д. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) – К.: ІЗМН, 1997. – 92 с.
11. Ярмыш А.Н. Наблюдать неотступно...Административно-полицейский аппарат царизма и органы политического сыска на Украине в конце XIX – начале XX веков. – К.: Юринформ, 1992. – 197 с.
12. Приходько В. Під сонцем Поділля. – Львів.: Червона калина, 1935. – 251 с.

13. Mankowski P. Pamietniki. Biblioteka Narodowa. – Warszawa: DiG, 2002.
14. Анисимова И., Рыклис И., Шумков А. Санкт-Петербургская дворянская родословная книга, литера «Э». – СПб., 2003.
15. Кам'янець-Подільський міський державний архів. (далі – К-ПМДА). – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 6498. – Арк. 55.
16. Там само. – Арк. 56.
17. Там само. – Арк. 58.
18. Там само. – Арк. 60.
19. Д.Бовуа. Битва за землю в Україні 1863–1914 (поляки в соціо-етнічних конфліктах). – К.: Критика, 1998. – С. 75.
20. К-ПМДА. – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 6498. – Арк. 223.
21. Там само. – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 7282. – Арк. 4.
22. Там само. – Арк. 11.
23. Там само. – Ф. 228. – Оп. 2. – Спр. 149. – Арк. 71.
24. Федьков О., Казмірчук О. Чорносотенці і чутки на Поділлі // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. – Т. 6 (8). – С. 436.
25. К-ПМДА. – Ф. 227. – Оп. 1. – Спр. 1019. – Арк. 1–4.
26. Приходько В. Вказ. праця. – С. 83.

Anatoliy Skrypnyk

CIVIL GOVERNOR OF PODILLYA – O.EYLER (1901 – 1911)

The contemporary interest of Ukrainian historians to establishing activity and evolution of controls and authorities of Russian empire in the territory of Ukraine at the end of the XVIIIth – the beginning of the XXth century is directed at studying aspects neglected during the Soviet period. In the present paper the author focuses attention to a question of work of the governor and the local administrative machinery, its improvement, place and role in realizing of reforms and formation of new authorities.